

I ein meldingsartikkel til slutt er Ole Johnsen og Gjert Kristoffersen opptekne av kva som skjer når homsar snakker. Med utgangspunkt i William Leaps bok *Word's out* freistar dei å skissere korleis eit språkvitskapleg studium av homsespråk bør konstituerast.

Pål Bjørby og Jan Olav Gatland

Pål Bjørby er førsteamanuensis i nordisk litteraturvitskap ved Universitetet i Bergen. Han har publisert fleire artiklar om Herman Bang, og arbeider elles særleg med det moderne gjennombrøtet i nordisk litterature.

Jan Olav Gatland er universitetsbibliotekar ved Universitetet i Bergen og fri-lans forfattar og omsetjar. Han har skrive artiklar og gjeve ut bøker om homoseksualitet i norsk litteratur, m.a. *Mellom linjene. Homofile tema i norsk litteratur* (Oslo 1990).

Herman Bangs Gedanken zum Sexualitätsproblem: En introduksjon

Pål Bjørby

Herman Bangs *Gedanken zum Sexualitätsproblem*¹ er en kort og lettlest tekst, en tekst som ikke er blitt møtt med inngående kommentarer. Den er kanskje blitt veid og funnet for lett, eller ettersom forståelsen av fenomenet "homoseksualitet" er blitt radikalt forandret, så er det tydelige biologistiske innholdet blitt uspiselig. Bangs tekst er blitt overlatt til arkivhylleren som et kuriosum i homoseksualitetens annaler. En klar innsigelse mot teksten er det heller naive forsøk på å forholde seg til raseteori. Bang sier for eksempel at nordmenn er en rase som har klart å bekjempe forringelsen av sitt genpool; han har nemlig truffet så få likesinnede i det landet. Det samme gjelder jøder. Blant dem har han kun observert to homoseksuelle.

Kritikken mot *Gedanken zum Sexualitätsproblem* (fra nå av angitt kun som *Gedanken*) blir straks mer seriøs idet en tar på politisk korrekte briller. Teksten er fastlåst i ortodokse, konvensjonelle forståelser av mann/kvinne, maskulinitet/femininitet, og videre er det ingen utførlig referanse til lesbiske i teksten.

Gjør dette teksten til kun et mindre innlegg i det 19. århundres seksualitetshistorie, en aldri så liten fotnote, som bare den mest disiplinerte Foucauldianer ville rette søkelyset mot? I motsetning til dette skal jeg i denne artikkel vise at det er mange grunner til at en bør ta for seg Bangs forklaring på "homoseksualitet".

Hvorfor bestemte Bang seg for å diktere sin forklaring på "homoseksualitet" i 1909 og på tysk? Herman Bangs korte tekst *Gedanken* kan leses som et slags summa sumarum, som en slags siste selvanalyse, som skulle kaste lys på Bang som forfatter og som menneske. Men teksten kan også betraktes som en reaksjon på mer nærliggende begivenheter, som et resultat av nok en homoseksuell skandale i København med politiavhør og forfølgelse av pressen. For å unnsnippe reiste Bang til Berlin. En kanskje mer nærliggende forklaring på hvorfor Bang dikterte nedskrivningen av essayet, er at parnassets neste generasjons ødipalbetrengte sønn, J.V. Jensen hadde skrevet en kronikk i *Politiken* 30 no-

vember 1906, som både forskrekket og såret Bang dypt². Jensens kronikk inneholder et særdeles perfid og vitriolisk angrep på forfatteren og mennesket Herman Bang, et hysterisk angrep som i sitt innhold og i sin ignoranse kan leses som representativt for datidens forståelse av "homoseksualitet", men som også forblir representativt på andre viktige områder, noe jeg skal peke på nedenfor. Fra Harry Jacobsens Bang-biografi vet vi at Bang lot være å ta til motverge. Nettopp derfor kan *Gedanken* betraktes som et svar til forfatteren Jensen både fra mennesket og forfatteren Herman Bang, som er seg vel vitende om sin sentrale posisjon i dansk litteratur.

Bang beordret utgivelsen av *Gedanken* til å finne sted fem år etter sin død. Peter Nansens truende intervensjon, samt tryglende brev fra nære slektninger, resulterte i at Wasbutzki, Bangs lege og venn i Berlin, først kunne utgi teksten i 1922.

Gedanken kan naturligvis leses på forskjellige måter, som et ønske fra forfatteren om å etterlate en kommentar, en forklaring til dem som i ettertid vil (be)dømme forfatterens plass i den danske litteraturhistorie. *Gedanken* er Bangs testamente til en slik bedømmelse; han ønsker at forståelsen av forfatterskapet skal være sannere (les: vitenskapelig) enn den "sannheten" Jensen så heroisk og mandig gjør seg til stridsmann for i *Politiken*. La det være sagt at Jensens reaksjon ikke er enestående i sitt slag - fra 1880-tallet og fram til 1906 hadde Bang gang på gang opplevd å bli latterliggjort av kritikere og i pressen generelt. Men den korte tekstens påkallelse av å være en håndsrekning til den medisinske vitenskap kan også være et forsøk på et siste dekke fra en forfatter som er blitt en mester i å anlegge maske. Bang ønsker å regissere "Herman Bang" fra hinsides graven. Den som leter etter private bekjennelser vil bli skuffet, men likevel er det grunn til å tro at den private historien om den "homoseksuelle" Bang fortelles indirekte skjult i framstillingens påstand om generell allmenn karakter.

Gedanken er ikke en tekst som tilhører dansk litteratur- og kulturhistorie alene. Bang, som "homoseksuell" mann og forfatter, var også et europeisk fenomen - et hvileløst vandrende modernitetsfenomen; en kontinental fornyer av dansk presse og litteratur, høyt skattet som forfatter og trendsetter i Norden, i Holland og Tyskland, rost som iscenesetter av bl.a. Ibsen ved det mest radikale innovative teater i Paris tidlig på 1890-tallet. I årevis reiste han rundt, i Danmark, Norge og Sverige, men også i de tysktalende land og i Russland og Finland, og leste fra sine verker. På disse reisene skapte han seg som den moderne opptredende, i kledning så vel som i gester og stemme og i bruk av props (liljer, make-up, ultra chic-påkledning, dyprøde silkestrømper). Det som ble kritisert som hans tilbøyelighet til det uhemmede teatraliske i *Haabløse slægter* og senere tekster fikk her fri utfoldelse. Nettopp Bangs forståelse av "kroppens" sentrale plass i moderniteten, importert fra Paris, står som en parallellhistorie til

legevitenenskapens og degenerasjonsteoriens "lesning" av selvsamme kropp. Og det er kroppen som opptrer sentralt i Bangs eget forsøk på å forklare homoseksualiteten, ikke så ulikt en annen men langt mer kjent og omdiskutert "homoseksuell", nemlig Oscar Wilde. Selv-iscenesettelse à la Bang og Wilde står helt sentralt i modernitetens historie i siste halvdel av det 19. århundre.

Som antydnet har Bangs artikkel fått kursorisk og til dels ukritisk behandling i Bang-forskningen, representert ved Harry Jacobsen (*Den tragiske Herman Bang*, 1966), Claus Secher (*Seksualitet og samfund i Herman Bangs romaner*, 1973) og Heinrich Detering (*Forum für Homosexualität und Literatur* 10/90).

Bangs *Gedanken* er både forsvar, bevisføring og apologia og føyer seg inn i rekken av lignende tekster som skapte en tradisjon mellom 1880 og 1930. Som sådan føyer teksten seg inn i en skriftlig tradisjon med klare krav til litterært narrativt forløp og form, hvor fremstilling, språk og diskurs samlet er med å konstituere sannheten om den "homoseksuelle". Dette er tradisjonen fra de korte biografiene i Krafft-Ebings *Psychopatia sexualis* (1886) og H. Ellis' *Sexual inversion* (1897), til J.A. Symonds *A problem in Greek ethics* (1883) og *A problem in modern ethics* (1891), videre, til Oscar Wilde *De Profundis* (1896), Andre Gides *Corydon* (1924) og Herman Bangs *Gedanken*. Det er snakk om tekster som utgjør en sentral og fascinerende del av den moderne homoseksualitetens historie. At dette er en tradisjon som oppstod parallelt med og som ikke kan leses adskilt fra det 19. århundrets voksende maskulinitetskrise og kvinnespørsmål er selvsagt.

Bangs tekst viser klare forbindelser til den tyske seksologilitteratur og kan med hell betraktes (i en lesning hvor også dagboksnotedtegnelser, samt *Mikaël* og forholdet til Fritz Boesen tas med) som en dansk *De Profundis* i mindre format, og som en parallell til Symonds og Gides filosofering omkring det greske. Videre kan Bangs påstander også leses i lys av den litterære innflytelse, først og fremst fra Zola, men også fra Daudet, Feuillet, Maupassant og Goncourt-brødrene. Dette gjelder naturligvis degenerasjons-teoriene og dekadansetematikken. Bang så det "moderne" ved det franske, som han "importerte" til Danmark og som han kroppsliggjorde i den offentlige markedsføring av seg selv. Men det er også klart at i de selvsamme litterære tekster møtte Bang seg selv som nærmest prototypen på degenerasjon.

I hvilken grad Bang er seg bevisst sin kjennskap til sentrale sexologitekster (Krafft-Ebing, Ellis, Hirschfeld), via bøker eller artikler, forblir usikkert, men sannsynlig. Resultatet av den raskt voksende disseminasjon av informasjon resulterte i at hans *Gedanken* til slutt ble et lappeteppe av franske degenerasjonsteorier og tysk sexologi. Det er et faktum at Bangs tenkning kan virke sprikende, usammenhengende og motstridende, ikke fordi han ikke har forstått eller har et fruentimmers hjerne, som Georg Brandes ymtet, men fordi

”homoseksualiteten” ikke kan forklares som et stringent og koherent hele. I så måte har vårt fin de siècle mye til felles med Bangs.

Bang og ”homoseksualitet” i *Gedanken*

Gedanken kom ut på et lite forlag i Bonn. Det er på 24 sider hvorav 10 sider består av Bangs fremstilling. Resten er Dr. Placzeks evaluering av Bangs meninger. Drs Wasbutzki og Placzek synes å ha divergerende meninger om tekstens viktighet. Wasbutzki mener Bang kommer med lite som er nytt i forsøket på å kaste lys over ”homoseksualitetens” vesen, og at Bang kommer med lite som er av vitenskapelig interesse. Men Wasbutzki legger forsonende til, at Bangs essay kan være med i kampen for forandring av den tyske straffelovens kriminalisering av homoseksuelle.

Dr. Placzek er av en helt annen oppfatning i det han i forkant av sin kritiske gjennomgang av teksten konkluderer at Bangs beskrivelser opplagt er av interesse for vitenskapen, særlig fordi vitenskapen per 1922 ikke er kommet homoseksualitetens ”sannhet” nærmere. Et rask blikk på Dr. Placzeks lesning viser hvor umulig det er å forholde seg vitenskapelig objektivt til spørsmålet om ”homoseksualitet” og til Bangs tekst uten å måtte gripe til kulturelle, fastlåste konvensjoner om mannen og kvinnens, maskuliniteten og femininitetens uomtvistelige sanne natur og betydning. Placzeks kommentarer er en blanding av tyske og franske teorier ispedd en del moralsk indignasjon. Der hvor Bang holder fast ved definisjonen av ikke-homoseksuelle som sannhetens målestokk og ved de homoseksuelle som naturens feiltrykk, applauderer Placzek ham. Men der hvor Bang radikalt fremhever behovet for seksuell eksperimentering for den unge homoseksuelle gutt, hvilket vil si at den unge blir ”hjulpel” av en eldre mer erfaren homoseksuell, slik at de psykiske skader blir langt mindre, blir det for mye for Placzek. Han føler seg på trygg grunn så lenge den homoseksuelle presenterer et bilde av sin tilstand som ikke-maskulin, hvilket vil si fremhevelsen av homoseksualitetens grunnleggende feminine natur.

Dette understrekes ved at han karakteriserer Bang som en prototypisk homoseksuell à la Ulrichs, Westphal og Krafft-Ebing, at han ved sin slående feminine fremtoning (hans eleganse, koketthet, hans umandighet) forkroppsliggjør det Placzek vet er sannheten om den homoseksuelle. Videre er det verd å merke seg Placzeks eksotisering av Bang via hans kropp, ved å beskrive ham som en sigøyner. Blandingen i Bang av nordgermansk rase og eksentrisk sigøyner står som invitasjon til å forklare hans åpenbare degenererte fremtoning. Interessant er den siste delen av Placzeks introduksjon hvor han legger ut om forholdet mellom Bangs legning og hans forfatterskap. Her er det tydelig at Placzek bygger sine innsikter både på rykter, anmeldelser og egen lesning. Det overveiende viktige for Placzek er å lese Bang inn i hans litterære verker, hvor

litteraturen skal representere bevisførsel på det vitenskapsmannen allerede vet.

Bang introduserer sin tekst ved å insistere på at den skal betraktes som et ikke-vitenskapelig bidrag til legevitenenskapen. Han tilbyr ekspertene sine livserfaringer og innsikter. Og om tonen er bevisst nøytral og selv om teksten ikke eksakt følger den narrative selvbiografiens form, som i Krafft-Ebings *Psychopatia sexualis* eller i Havelock Ellis’ *Sexual inversion*, så er det likevel ikke vanskelig å kjenne igjen mønsteret bak Bangs presentasjon: familiebakgrunn, retrospektiv erkjennelse av alltid å ha vært annerledes (som barn), overbevisningen om at det aldri har vært snakk om noe annet, at de seksuelle følelsene er naturlige og at kunnskapen om å være annerledes er den mest sentrale i ens liv. Men Bang velger ikke å privatisere fremstillingen – han allmenngjør den, for så å gi den mer vekt.

Bang er ingen konstruksjonist. Han påstår: ”Man wird nicht homosexuell, sonder man ist es” (*Gedanken*, 16). Man oppnår kun innsikt i det man allerede ugjenkallelig er. Dette vet han fra eget liv og det er en ”sannhet” som faller sammen med utredningene til K. H. Ulrichs, von Krafft-Ebing, E. Carpenter og M. Hirschfeld. Men for å utdype griper Bang til en forklaring som var og

Herman Bang.

fremdeles er den mest vanskelige stereotyp å komme til livs. Nemlig, at den homoseksuelle mann er et naturens feiltrykk – en kvinnes sjel i en manns kropp. Det er hans tro at homoseksuelle menn i utstrakt grad kjennetegnes ved feminine trekk (stemmen, håndbevegelser, i selve kroppen, uttrykket i øynene). Nettopp det han selv ble uthengt for i pressen. Bang ser denne femininiteten i seg selv som medfødt, og som uforanderlig, dvs. ikke kurerbar. Han gjør den til hjørnesteinen i sin iscenesettelse av seg selv som moderne, som ny, som flaneur, som kontinental, som dekadent. Det må ikke heller ikke glemmes at han så muligheten av å bruke dette i markedsføringen av sin person. Den medfødte naturlige femininiteten blir bakgrunnen på hvilken han skaper den "Bang" alle skal kjenne igjen: Den flamboyante, teatraliske skuespilleren. Og selv om publikum generelt ikke kunne identifisere den feminine mann med homoseksualitet tidlig på 1880-tallet, men rett og slett så at Bang var u-mandig og derfor latterlig, var det likevel i Bang en annen kunnskap om denne "femininiteten", som måtte skjules for enhver pris, det vil si hans seksuelle begjær/lengsel etter å oppleve kjærlighet med en av samme kjønn. Det Bang ikke diskuterer er at understrekingen av det fysiologiske i identifiseringen av den homoseksuelle tilhører Tardieus og Morels degenerasjonsteorier, slik disse ble brukt i litteraturen.

Det er dette som er kjernen: alltid å måtte forestille seg, hykle, hele tiden oppleve redselen for å bli oppdaget, noe han også til slutt ble. Hele forfatterskapet kan leses som et bevisst forsøk på å maskere sin legning. Hans tro på degenerasjonsteorier, på seg selv som patologisk, som et eksempel på Krafft-Ebings teori om arvelig sinnssykdom, som naturens feilvare – gjorde ham ikke til rettmessig frontkjemper for tidens danske avant garde. Hans helt Zola hadde gjort det klart at litteraturens deltagelse i tidens kamp måtte være tvers igjennom mandig/viril.

Bang påstår at "...die Homosexualität in einem sonderbaren und unerforschlichen Verhältnis zur künstlicher Veranlagung steht." Svaret ligger i den homoseksuelles dobbelnatur. Samtidig som den homoseksuelle føler som en kvinne føler han også som en mann. Hvilket gir ham en uvanlig forutsetning for sin kunst.

Um eine ewige Maskerade zu vermeiden, wendet er sich von sich selbst und seinen eigenen Gefühlen ab und wird als Künstler vor allen Dingen ein Beobachter seiner Mitmenschen, und zwar in den meisten Fällen ein grosser schilderter, weil er sozusagen mit vier Augen sieht (Gedanken, s. 23)

Dette representerer et forsøk på karakterisering av egen estetisk praksis, og viser seg i utredningen om hvordan den seksuelle praksis arter seg blant homoseksuelle menn – at man skifter om å være passiv og aktiv, kvinnelig og mannlig. Han mener også at harmoni mellom to homoseksuelle elskere er mulig kun hvis den

ene er feminin og den andre er maskulin. Det slår ikke Bang at han er fullstendig fastlåst i ortodoks/konvensjonell tankegang når det gjelder innholdet av og forholdet mellom maskulinitet og femininitet.

Bangs homoseksualitet har ingen rettmessig krav om plass som tema i hans forfatterskap, dette til tross for at han "visste" at hans seksualitet representerte sannheten om ham som menneske, denne hemmeligheten om individet som moderniteten krevde ham til regnskap for, men som i hans tilfelle måtte sensureres der hvor andre sprenget de litterære konvensjoner og skapte "ny" litteratur nettopp i utforskningen av denne hemmeligheten (J.P.Jacobsen, A. Skram, A. Strindberg, O. Hansson, K. Hamsun).

Det er derimot ikke riktig at Bang er ute av stand til å forholde seg kritisk til heteroseksualitetens forståelse av "normal" kjærlighet. Hans syn på egen stigmatisering muliggjorde metonymisk en identifikasjon med blant annet kvinners undertrykkelse. Men det fører ikke til noen som helst form for utopisk tenkning, eller til litterær eksperimentering med alternative representasjoner av kvinnelighet og mannlighet. Han ser heller ikke at hans valgte litterære stil som naturalist og realist tar del i historisk spesifikke ideologier som ikke kunne akkomodere kvinnen annet enn som den Andre og som ikke kunne leve uten dennes "Annethet". Som lesningen av *Gedanken* viser, kunne Bang selv ikke tenke/skrive uten et konsept om naturlig maskulinitet som hans ikke-maskulinitet ble sammenlignet med og dermed funnet manglende. Dette er ikke for å kritisere Bang. Det viser bare at Bangs *Gedanken* er et barn av sin tid, en blanding av nytt og gammelt, til tider provoserende, men alltid innenfor fastlagte grenser for hva som er mulig i spørsmål om kjønn og seksualitet. Han tar ikke opp kampen mot den økende ideologisering av heteroseksualitetens lov om forplantning som *raison d'être* for meningen med liv og kjærlighet. Som vi har lært av Foucault, så kan vi aldri få tak på sannheten om den homoseksuelle Bang som noe mer og sannere enn summen av de diskurser han ble konstituert via.

I sin kronikk krever J.V. Jensen at staten må gripe inn for å fjerne de homoseksuelle fra samfunnet, låse dem inne, og i *Gedanken* konkluderer Bang, i tråd med sitt syn på homoseksualitet som patologisk og degenerert, at staten har interesse i å utforske homoseksualiteten, for å kunne innskrenke den, stanse den fra å spre seg; "denn die Fortpflanzung allein fördert dringend eine solche Einschränkung" (*Gedanken*, s. 24). *Gedanken* er intet protestoppopp i en frigjøringskamp. Det 19. århundres medisin ga Bang mulighet uten sidestykke til å utforske sin seksualitet, men i hans verk opptrer seksualiteten som drift. Bangs er et overveiende pessimistisk og deterministisk syn på seksualitetens ødeleggende, amoralsk kraft. Og det er i teoriene til Benedict Morel (*Treatise on degeneration* 1857), Ambroise-Auguste Tardieu (*Medicolegal study of assaults on*

decency 1857), Krafft-Ebing og kan hende Otto Weininger (*Geschlecht und Charakter* 1903) han finner støtte for et slikt syn. Degenerasjonsteorier spilte en enorm stor rolle i bolstring av vitenskapelig kredibilitet. På 1870-tallet var Morels definisjon av menneskelig degenerasjon som et morbid avvik fra en egentlig og naturlig type blitt en del av den "sunne fornuft". Og det var ikke snakk om den enkeltes helse, hele samfunnets helse sto på spill, hvis man ikke fikk bukt med perversjonene. I litteraturen viste det perverse seg som en eksess av feminine trekk. Unaturlig biologi resulterte i dårlig litteratur som ikke kunne gjemme for forfatterens patologiske tilstand, noe man også ser i den danske resepsjon av Bangs *Haabløse slægter*. Det ser aldri ut til å ha falt Bang inn at de sannheter han internaliserte, de medisinske påstandene om seksuell inversjon, var farget av forskernes kulturelle, politiske og personlige preferanser og fordommer.

Krafft-Ebings syn på seksualitet som helt sentralt i et individs liv og i samfunnet, samt den forbindelse han satte mellom seksualitet og patologi, gjenspeiler engstelser og inkonsistenser i hele spørsmålet omkring seksualitet ved århundreskiftet. Han slo fast at samme-sex instinktet var en trussel mot samfunnets og sivilisasjonens fremgang. Driften alene kunne forårsake enorme lidelser og ødeleggelser i det enkelte liv og i samfunnet hvis den ikke ble holdt i sjakk. Dette er et hovedtema i Bangs forfatterskap, og utgjør et viktig utgangspunkt for undersøkelser av homoseksualitet som subtekst i Bangs forfatterskap.

Selv-oppdagelse var for Bang en prosess der han skapte seg selv. Han kan ikke identifiseres som den "homoseksuelle" Bang. Hans selvforståelse og hans syn på kjærlighet mellom menn har elementer av en tidligere kulturell modell. Det ville være interessant å se på forholdet til Max Eisfeld og sammenligne dette med forholdet til Fritz Boesen. Vi ville da sannsynligvis få to forskjellige modeller, hvor kontinuiteten mellom dem ikke er gitt. Dette vil si, ganske enkelt, at det ikke er en fullt utviklet moderne konsepsjon for "homoseksualitet" som kommer leseren av hans romaner i møte. Likevel er det viktig når vi prøver å etablere forskjellene mellom da og nå at vi ikke setter opp et kunstig skille mellom Bangs biologiske syn på seksualitet og vår tids diskursmodeller, og at vi forstår at både innholdet og metodologiene som utgjør vitenskapen om homoseksualitet er sosiohistorisk konstruerte, der biologisk essentialistiske begreper om kontrær seksuell følelse opererer side om side med og er gjensidig avhengig av konstruktivistiske modeller. Som kjent har interessen for biologiske forklaringsmodeller økt. Dersom en f.eks. leser introduksjonskapittelet til Vernon Rosarios bok³, er likheten på mange måter slående mellom Bangs og vårt fin de siècle. Da som nå stod homoseksuelle fram og påstod at deres legning var medfødt og ikke et sosio-historisk konstrukt/valg, og at de på så sin medfødte

tilstand som naturlig, sunn, moralsk likeverdig med den "normale" seksualitet. Den gang som nå gikk debatten om arv, genetiske årsaker, nevrobiologi, psykiatri og etterhvert, psykoanalyse. Vår debatt er fremdeles dypt forbundet med debatten på slutten av forrige århundre.

Noter

1. Bang, Herman. *Gedanken zum Sexualitätsproblem*. Utgitt av Dr. Max Wasbutzki. A. Marcus & Webers Verlag, Bonn 1922
2. Jensen, J.V. "Samfundet og Sædelighetsforbryderen". *Politiken* 30. November 1906
3. Rosario, Vernon, ed. *Science and homosexuality*. New York: Routledge 1997

Herman Bang's Gedanken zum Sexualitätsproblem

The article presents a reading of Herman Bang's "Gedanken zum Sexualitätsproblem", published humorously in Germany 1922. The intention is to show not only that Bang's understanding of "homosexuality" is characterized by its indebtedness to a variety of biological and medical coalescing views of same-sex desire (French and German), but also, importantly, that his "knowledge" becomes coupled with a considerable interest in French 19th-century literature. Furthermore, Bang's essay is part of a European historical tradition of homosexual apologies, from Wilde to Symonds to Gide and Mann.